GABRIEL WILSKMANS GRADUAL-AVHANDLING

Svensk översättning av Erik Swartling och Nils Hansson
Förord av Erik Swartling

Att resa i det förflutna är lika fängslande som att resa i nuet till främmande land och uppleva en främmande kultur.

Många har vi väl — kanske med en viss smärta — fått göra den upptäckten, att redan den generation som ligger oss närmast före i tiden, för vilken vi alltså har naturliga känslor av samhörighet och ofta också av tillgivenhet, har konventionella föreställningar och värderingar som vi har svårt att förstå oss på.

Ännu mycket besvärligare för oss att begripa måste naturligtvis de människor vara som levde många släktled tillbaka. Deras handlingar och åsikter ter sig ofta för oss naiva, ointelligenta eller grymma. Man uppmärksammar en märkvärdig tabuering av i vårt tycke triviala saker och en lika märkvärdig likgiltighet för eller ibland entusiasm över saker som vi finner motbjudande, rent av avskyvärda. I vårt högmod bedömer vi deras personliga kvaliteter därefter. Så gör väl också den fåkunnige resenären, när han första gången möter ett folkslag, som är bärare av en annan kultur än hans egen. Detta är trångsynt.

Var och en är barn av sin tid och bärare av och i betydande mån slav under sin kulturkrets traditioner. Det är orimligt att *fordra* av någon att han skall vara före sin tid och sin omgivning. Varje litet försprång är förtjänt att uppskattas. Vill vi därför försöka värdera en person, som levde på det i det här sammanhanget aktuella 1700-talet — detta fantastiska, liksom trevande århundrade — så måste vi först försöka sätta oss in i den tidens mera allmänt omfattade idéer och konvenansregler, vilka ju i första hand bestämde hans handlingar och åsikter och som i stor utsträckning kan förklara och ursäkta dem, också då de ter sig frånstötande eller löje-

väckande för oss. Samtidigt är de av betydelse som en av utgångspunkterna för vår beundran. Naturligtvis är ett sådant försök till inlevelse och förståelse ett ganska hopplöst företag, omöjligt som det ofta är att förstå ens dem, som man är ungefär jämngammal med. Men försöka duger och roligt är det. Det finns också möjligheter för sökaren att skönja eller åtminstone tro sig skönja en del grunddrag i det förvirrade, trassliga, oenhetliga mönstret.

I lagarna — 1734 års lagbok är en guldgruva i detta sammanhang — finner man de på högsta ort sanktionerade reglerna för samhällsmedlemmarnas livsföring och åsikter, grundade i nedärvda sedvänjor och fördomar samt gammal vidskepelse. I olika skildringar finner man, hur rättstillämpningen sakta ändrar sig under intryck av nya idéer, möjliggjort framför allt genom den lagstiftning in casu, som utövades av Kungl. Maj:t. Mycket finns att hämta ur riksdagsprotokoll, vetenskapliga verk, krönikor (t ex landshövdingarnas berättelser), memoarer, brev, predikningar, uppsatser i tidningar och årsalmanackor. Härtill kommer tidens hela glänsande litterära produktion och den mindre glänsande med.

Troligen hör, jämte naturligtvis ytterligare mycket annat, också de akademiska avhandlingarna hit. Olyckligtvis är de till största delen terra incognita för många av oss, eftersom de är skrivna på latin. Då var ju latinet ett i hög grad brukbart språk inom den europeiska kulturkretsen, diplomaternas och de lärdes språk och även i någon mån ett nationellt »andra» språk i de till denna krets hörande länderna.

Också Sverige har en betydande inhemsk litteratur, skriven på latin. Den är väl i allmänhet nästan helt okänd och i varje fall är den mycket svåråtkomlig för en i klassiska språk otillräckligt utbildad person, som gärna undrar, om det inte bland våra latindiktare kan ha funnits några Horatiusar, visserligen av smärre storleksordning men som ändå har skrivit underbara sånger om prat- och skämtlystna svenska jäntor. Man vet så litet. Mycket av dikterna stannade väl för övrigt i byrålådorna liksom nu, då de dock inte längre är skrivna på latin.

Det finns två gradualavhandlingar från gammal tid, som handlar om postverket. Den första framlades år 1689 vid Åbo akademi av Joachim Caloander och bar titeln »De tabellario» (Om postbudet). Caloander hade postal anknytning: hans farfar var den förste, hans far den andre och han själv under några år den tredje postmästaren i Åbo. Han skildrar huvudsakligen hur poströrelsen hade byggts upp i Finland. Den andra är Wilskmans här ifrågavarande gradualavhandling av år 1710.

En ganska allmän uppfattning tycks vara, att gradualavhandlingen vid denna tid ofta skrevs av vederbörandes professor och att respondentens enda uppgift var att försvara den så vältaligt som möjligt. Detta är emel-

lertid av allt att döma fel. Däremot kunde avhandlingarna »pro exercitio» (för övnings skull) ibland vara professorernas verk.[1] När det gäller de här nämnda postala avhandlingarna, har utan tvivel de blivande magistrarna själva sörjt för disputationsmaterialet.

Gabriel Wilskman (»GW» i det följande) föddes i Skövde den 10 september 1679. Hans föräldrar var borgmästaren i Skövde Esbern Wilskman och dennes hustru Margareta Aurelius. Han hade tre bröder. Alla fyra bröderna Wilskman studerade vid Uppsala universitet, ehuru deras far hade avlidit redan 1693. Detta är kanske förklaringen till att det i universitetsmatrikeln för den 26 mars 1700, då GW inskrevs, finns antecknat vid hans namn: »Hic Gratis» (Denne utan avgift).

Närmast följande år finner vi honom som informator hos kamrer J. Günther i Stockholm. 1702 insjuknade GW i »huvudyra» och låg tre veckor utan sans, så att — enligt vad han själv skriver i sina anteckningar på latin, som författaren av detta förord på grund av deras svåråtkomlighet tyvärr endast känner till i den mån de återgivits i den rådfrågade litteraturen — ingen kunde tro, att han skulle överleva. »Non est mortale quod opto» (Vad jag önskar mig är inte av förgänglig art), skrev han själv i anslutning till sjukdomsupplevelsen, en ödmjukhet som dock lyckligtvis tycks jävas av hans senare strävanden. Han tillfrisknade emellertid och blev i juli 1704 informator hos konungens hovslagare Magnus Böttiger.

Man kan förmoda, att GW under dessa Stockholmsår gjorde värdefulla bekantskaper och vann dessas bevågenhet. Bland dem befann sig sannolikt dåvarande chefen för postverket Johan Schmedeman — en man med vittomfattande intressen men som därför också tycks ha haft det ganska besvärligt med sin personliga ekonomi[2] — och dennes närmaste medhjälpare. Möjligen hade GW dessa personliga förbindelser att tacka för att han den 20 juli 1706 erhöll ett kungligt stipendium för att kunna meritera sig till magistergraden (vad som nu kallas doktorera[3]). Detta skulle också förklara varför Schmedeman i förevarande gradualavhandling kallas »stor välgörare».

GW avlade i oktober 1707 vid Uppsala universitet prov »pro exercitio» och i maj 1708 disputerade han, fortfarande pro exercitio, på en avhandling »De habitudine religionis ad societates» (Om religionsutövningen hos samfunden). Han undergick examen rigorosum (sträng prövning) i december 1709 för att slutligen den 5 april 1710 disputera »pro gradu» på den avhandling, som nu har översatts. Den 7 juni sistnämnda år promoverades GW till filosofie magister.

[1] C. Annerstedt: Uppsala Universitets historia 2: 2 s 124.
[2] Henrik Schück: Den svenska förlagsbokhandelns historia I s 168.
[3] För fullständighetens skull må erinras, att det, ehuru mera sällan, förekom promotioner till »doktors»-grad.

Han stannade emellertid kvar i Uppsala, nu som informator åt »Hjelmbergarna». I mars 1712, då han var kurator vid Västgöta nation, föredrog han vid universitetet en metrisk »Oratio gratulatoria pro felice reditu ad Musas Upsalienses finita dura pestis contagione» (Lyckönskningstal för lycklig återkomst till de uppsaliensiska muserna, sedan den svåra pesten upphört). Talet var troligen riktat till de efter pesten till universitetet återvändande studenterna. 1713 följde han en uppmaning av biskop Jesper Swedberg i Skara att komma till Brunsbo, 1715 uppdrogs åt honom rektoratet i Borås, samma år prästvigdes han, 1716 blev han domkyrkosyssloman i Skara, 1720 konsistorienotarie, 1721 konrektor, 1723 rektor, 1725 lektor i filosofi, 1726 i latin, 1729 prost över Falköpings kontrakt, 1734 andre teol. lektor och kyrkoherde i Vinköl och 1737 förste teol. lektor och kyrkoherde i Götene. Bortsett från rektoratet i Borås hänför sig lärartjänsterna till Skara gymnasium.

GW författade 1737 en avhandling »De peccato, ceu morbo spirituale, ejusque medicina» (Om synden, den andliga sjukdomen, och dess botemedel), vilken försvarades av Joh. Timberg. Dessutom gav han ut en latinsk grammatik. Han avled den 13 mars 1742.

1715 hade han gift sig med Ingeborg Christina Bierchenius. En av deras söner var Sven Wilskman, känd som utgivare av »Swea rikes ecclesiastiquewärk».

Såsom framgår av den nu översatta gradualavhandlingen börjar den med två dedikationsdikter, vilket ju ter sig ganska originellt, sett med nutida ögon. (Ännu märkvärdigare förefaller kanske publiceringen i avhandlingen av det lovordande brevet från Henr. Lange.) På den tiden var emellertid sådant mycket vanligt. Universitetsmyndigheterna var också bekymrade över dessa som Annerstedt skriver »floskulösa dedikationer på vers och prosa och å allehanda tungomål».[4] Sannolikt hör GW:s verser till de bättre. Han hade också försett redan sin första avhandling med dedikationsdikter, denna gången tre stycken: en till Jesper Swedberg, en till Gabriel Gyllengrip och en (på svenska) till Magnus Böttiger (i vars hus han ju tidigare varit informator). Han hade ju också 1712 gjort sig skyldig till en metrisk oration, när pesten upphört. Och 1733 försvenskade han den »anderika mannen», jesuiten Herman Hugos versifierade »Pia desideria emblematis, elegiis et affectibus SS Patrum illustrata» (Fromma önskningar, allmänt kända genom bilder, elegiska verser och tankar hos kyrkofäderna). Otvivelaktigt hörde han till poeternas skara.

[4] C. Annerstedt: a. a. s 129.

Ännu ett exempel på GW:s diktarklåda har för övrigt påträffats, nämligen i Jesper Swedbergs levnadsbeskrivning. Swedberg hade under sitt liv olyckan att flera gånger drabbas av eldsvådor. Bokstavligt bibeltroende som han var och dessutom seende underverk eller tecken från ovan i nästan allt som skedde, tycks han ha menat, att dessa eldsvådor var himmelens straff för att han inte tillbörligt iakttagit sabbatens helgd. Av hans beskrivningar framgår det dock, att allt han hade att förebrå sig var, att han brukade spela bräde på söndagskvällarna, varav man lär, »at sig i motgång låta nöija, och toleliga lida, wentande omwexling en annan gång. Sammaledes intet wara i medgång högmodig: alt kan snart kasta om och wendas innan leken lychtas». 1712 brann också Brunsbo. I sin utförliga redogörelse för branden nämner Swedberg bland annat »min kopparplåt, ther min bild eller skapnad mig owitterligen snart för fem och fyratijo åhr sedan i Tysland blef afstucken och mig förährad». Han förvånar sig över (och anser att ett under hade skett), att elden inte helt förstörde kopparplåten, »som doch mykit tunn och klen var, som ett litet tunt knifblad. Den blev icke skadder en gång, när doch en stor kopparkätil, som stod weggen emot i förstufwon full med watn smältes up». Plåten sändes emellertid, eftersom den var »illa faren och mörker worden», till hans son, Emanuel Swedenborg, som var i Holland, för att den skulle göras ren. När Swedenborg återsände plåten, bifogade han ett par verser på latin, där han jämförde Swedberg med fågel Fenix. Likaså skrev i anledning av det inträffade prosten i Alingsås Lars Forselius några latinverser till Swedberg. Alla dessa latinska verser översatte GW i metrisk form till svenska. Troligen skedde väl detta under den tid, då GW vistades på Brunsbo. Att Swedberg intagit dessa översättningar i sin levnadsbeskrivning får nog anses som ett rätt högt betyg på GW:s versifikatoriska förmåga, så kräsmagad som Swedberg — själv framstående psalmdiktare — var i fråga om svensk poesi.[5]

Vad nu angår innehållet i den här ifrågavarande gradualavhandlingen, bör det väl egentligen få tala för sig självt. Några anmärkningar må emellertid tillåtas.

En översättning är ju hos översättaren en inlevelse, som inte i lika hög grad kan påräknas hos de efterkommande läsarna. Särskilt är så fallet när, som här för mig, varje sats från början tett sig som en nästan olöslig gåta. Det skall inte fördöljas, att jag har funnit GW vara en trevlig bekantskap att göra och avhandlingen intressant, särskilt som tidsdokument, på många ställen roande, ja också rörande. Om något av dessa känslor sprider sig till läsarna, är syftet med översättningen uppnått. För den som är intres-

[5] Jesper Swedberg: Lefwernes beskrifning (tryckt 1941 s 241 f, 376 ff och 525 f).

serad av postens historia bör för övrigt de glimtar av postförhållandena i det svenska riket och i främmande länder, som avhandlingen ger, vara värdefulla. Jag måste erkänna att exempelvis brevlådorna i Paris var en nyhet för mig.

Mitt intresse för avhandlingen väcktes, när jag fann, att GW förfäktade, att »postverket inte inrättats för att ge vinst utan till offentlig och enskild nytta». Rent historiskt torde detta vara fel. Staten bedrev, såvitt jag har kunnat finna, poströrelsen rent affärsmässigt i syfte att få en betydande vinst. Postmedlen fick därigenom en karaktär, som nära sammanföll med en del av de dåvarande skattemedlens. De kom också att betraktas och behandlas som bevillning under större delen av gustavianska tiden och några år omedelbart dessförinnan och denna egenskap fastslogs i 1809 års regeringsform.[6] Historiskt eller inte, det var i alla fall vackert tänkt av GW. I mina ögon var han i detta hänseende långt, långt före sin tid.

De kunskaper, som redovisas i avhandlingen, bygger uppenbarligen till en del på ett vetande, som GW inhämtat redan vid skolundervisningen. Men de visar också en betydande beläsenhet därutöver. Dessutom har han genom intervjuer fått reda på en hel del saker.

Någon kritik av det svenska postverket letar man fåfängt efter. Tvärtom är detta, liksom allt som rör det svenska riket, ypperst i världen. Den yverborna nationalismen känns nog ofta rätt plågsam för en nutida läsare, men lär väl stå i god samklang med den allmänna stormaktshybrisen vid denna tid och långt efteråt. Olof Rudbecks i så mycket bisarra men ändå alltjämt imponerande »Atland eller Manheim» — »litteraturens urvärldselefant» enligt Snoilsky — var säkert en av GW:s liksom för övrigt hela den lärda svenska världens heliga böcker. Erik Gustaf Geijer exempelvis har anmärkt, att Rudbeckianismen »till den grad var officiell lärdom i Sverige att en dansk lärds utfall mot Rudbeck av svenska hovet upptogs»[7]. GW refererar också till Rudbeck utan reservationer.

Överraskande är kanske lovsången över de svenska vägarna. Det är väl känt — inte minst genom skildringar av utländska resenärer — att vägarna i Sverige ännu i början av 1600-talet var av undermålig beskaffenhet, vilket också skall ha föranlett Gustav II Adolf att säga att de var »så trånga och steniga att de snarare måtte kallas gångstigar än allmänne landsvägar». Emellertid skedde en kraftig uppryckning av vägväsendet under loppet av 1600-talet med — om man får tro GW, som ju ändå måste ha haft personlig erfarenhet av hur de dåtida vägarna såg ut — utmärkt resultat. Att GW tar till en smula i överkant är emellertid

[6] Se härom min uppsats i Statsvetenskaplig tidskrift 1961 s 1 ff.
[7] E G Geijer: Samlade skrifter 1: 8 1855 s 194.

tydligt och naturligtvis är det här bara fråga om »kungs- och allmänna landsvägar». Dessa förenade i ett glest nät framför allt stapel- och uppstäderna med varandra. I övrigt var det troligen ganska klent beställt med vägarna, åtminstone på en del håll. Om sin patriarkaliske morfar, prosten i Vislanda Samuel Wiesel, född 1699, skriver Samuel Ödman[8]: »Intill sena åldern förrättade han själv alla husförhör, ehuru hans socken var ett verkeligt Ridgötaland. Åkredskap med hjul nyttjades icke. Han själv med fru och döttrar sågos alltid till häst vid insocknes resor. Hans döttrar voro uppfödda till amasoner».

Enligt tidens sed och krav är den retoriska stilen påfallande. Ingenting har vid översättningen gjorts för att dölja den. Det har inte heller eftersträvats att dölja det latinska ursprunget. Långa satser har dock brutits upp och texten har fördelats på smärre stycken. I den mån som det har varit möjligt har namnen avlatiniserats.

Ansvaret för att översättningen i sak är riktig faller på båda översättarna. För formella brister i den svenska texten är jag ensam skyldig; i fråga om verserna är vi dock båda medskyldiga och har tagit oss en del smärre friheter.

Till avhandlingen har fogats en förteckning med några uppgifter om vissa av de historiska personer, som GW nämner i sin avhandling. I några få fall är identifieringen tveksam. Tre personer, som GW tydligen förutsätter att var och en borde känna till, har inte kunnat återfinnas i någon av alla de encyklopedier, som finns i Kungl. Bibliotekets referensbibliotek. Sic transit gloria mundi! Uppgifter om dem har dock kunnat inhämtas från annat håll.

De latinska förkortningarna, som inleder och avslutar avhandlingen, har i noter givits sina svenska betydelser. Avhandlingen presenteras i övrigt — bortsett från att den översatts till svenska — i sitt ursprungliga skick. Det är möjligt att den är värd ett mera ingående studium. Detta skulle emellertid kräva en kulturhistoriskt mer insiktsfull person än den, som har skrivit dessa rader.

Litteratur med biografiska uppgifter om GW:

Uppsala universitets matrikel I s 400.

B. V:son Lundqvist: Västgöta Nation i Uppsala, Biografiska anteckningar, första bandet.

Atle Wilskman: Släkten Wilskman.

Gustaf Holmstedt: Skara läroverk 1641—1941.

[8] Samuel Ödman: Hågkomster (nytryck 1957 s 28).

Q. F. F. Q. S.

De

REGALI POSTARUM,

seu

TABELLARIIS PUBLICIS,

DISSERTATIO GRADUALIS,

Quam,

Ex consensu Ampl. Senatus Phil.
in Regia Academia Upsal.
PRÆSIDE
Amplissimo & Celeberrimo Viro,

M. PETRO ELVIO,

Math. Profess. Reg. & Ord. h. t. Facult.
Phil. Decano Spectabili,
Publico examini modestè submittit
S:Æ R:Æ M:TIS
Alumnus,

GABRIEL WILSKMAN
W-Gothus,

ad d. V. Aprilis Anno MDCCX, in Audit. Gustav. majori, loco & tempore solito.

UPSALIÆ, è Typographeo WERNERIANO.

Q.F.F.Q.S.[1]

OM DET KUNGLIGA POSTVÄSENDET ELLER DEN OFFENTLIGA POSTBEFORDRINGEN.

Gradualavhandling,
vilken,
med tillstånd av vittberömda filosofiska fakulteten och
under presidium av
vittberömde och allbekante

MAGISTER PETRUS ELVIUS,

ordinarie, av Konungen förordnad
professor i matematik och vid denna tidpunkt
Decanus Spectabilis vid filosofiska fakulteten,

Hans Kungl. Maj:ts
skyddsling
Gabriel Wilskman,
västgöte,

ödmjukeligen framlägger till offentlig granskning vid kungl. universitetet i Uppsala den 5 april 1710 i större gustavianska hörsalen, vanlig plats och tid.

Uppsala, Werners boktryckeri.

[1] Må detta vara lyckosamt och lyckobringande.

S:Æ R:Æ M:TIS
Magnæ Fidei Viro,
Generoſiſſimo ac Nobiliſſimo
DOMINO,

DN. JOHANNI SCHMEDEMAN,

Conſiliario Cancellariæ,
&
Supremo Reg. Poſtarum Directori adcuratiſſimo,

Mæcenati Magno.

AD tua, Mercurius, celſi Jovis incluta proles,
Mæcenas Celebris, limina flectit iter.
Seu, qui gemmiferam luſtravit Perſida ſaltu,
Seu, qui vicinis ſudat anhelus agris:
Ut repetat dulcem, ſolitâ ſtatione, quietem,
Et vigeat nutu, Vir Generoſe, tuo.
Hoſpitis adſpicias, patriæ velut adſpicis uſus,
Ingenio, ſtudio, ſedulitate, fide.

G. W.

Hans Kungl. Maj:ts
högtbetrodde troman
HERR JOHAN SCHMEDEMAN,
välboren och högädel
Herre,
kansliråd
och
Kungl. postverkets högste och nitiske chef,
stor välgörare:

Frejdade mecenat, den välbetrodde Mercurius,
himmelske Juppiters son, ställer till Dig sin färd.
Han må i illopp ha genomkorsat det pärlrika Persien
eller ha löpt sig svett, andfådd i grannarnas land:
han vill söka åstundad vila på vanliga stället
och genom ynnest av Dig, hugstore man, vinna kraft.
Må Du beskydda Din gäst så som Du värnar om riket
med Din klokhet, Ditt nit, omsorg och ridderlighet.

G.W.

VIRIS

Nobiliſſimis ac Conſultiſſimis,

DN. JACOBO HIELMBERG

&

DN. BENEDICTO BAAS,

Supremi Dicaſterii, quod Holmiæ eſt,

Adſeſſoribus Æquiſſimis,

Promotoribus Optimis.

VOs Themidis Myſta, placidique Heliconis
Amores,
Ingenii teneras ſuscipiatis opes.
Non redolent ſollers profundæ mentis acumẽ:
Mercurium placuit per vaga rura ſequi.
Frigore nunc Boreas, Oriens nunc obſtat & æſtu,
Quominus officio curta Thalia vacet.
Vivite felices, preſſæ ſolamina ſortis;
Suſpicit aſſiduus Nomina Veſtra cliens

G. W.

Högädla och vällärda männen
HERR JACOB HIELMBERG
och
HERR BENGT BAAS,
högrättrådiga assessorer i den högsta domstol, som är i
Stockholm,
bästa gynnare:

Vigda till Themis' hemliga tjänst och det milda Helikons vänner,
tagen vänligt emot tankarnas blygsamma frukt.
Doftar de ej av en djupsinnig andes konstnärliga kvickhet,
dock: över vidsträckta fält glatt jag Merkurius följt.
Skröplig Thalias bestyr än hindras av Österlands hetta,
än blir hon hejdad av Nordens förlamande köld.
Leven lyckliga Ni, ett stöd för det blygsamma ödet.
Städse mot Era namn vördsamt Er skyddsling ser upp.

G.W.

Clarissimo Candidato,

Dn. GABRIELI WILSKMAN,

De POSTARUM REGALI

pro gradu differenti.

Quandoquidem certior factus sum, Te insigne prorsus ingenii & eruditionis specimen de Postarum Regali in publicum editurum esse, haud mediocri perfusus sum letitia. Si quod unquam Regale, καὶ ἐξοχὴν eminens, sanè hoc est; quod inde ab origine Summi Imperantes, tanquam jus sibi reservatum, meritò vindicarunt. Celerem hanc negotiorum literarumq; expeditionem, tam in Imperio, quam extra illud, sartam tectamque servare, quin multum referat, nullum subest dubium; Nec immeritò Clariss. Dn., hac tempestate, quâ horribili Martis sævitiâ vexatur orbis Christianus, materiæ hujus necessitatem & præstantiam consideras: Jure quippe Gentium Legati, & qui, his pene similes, puta cursores publicos, fidè publicâ veniunt, inviolabiles habentur: & quamvis belli plerumque temporibus, quæ lege vulgo carere dicuntur, liber Postarum cursus sæpe prohibeatur; non raro tamen amicè conceditur, quod vel solum nos docet exemplo suo Belgium. De quibus, ut & multis aliis, nobilissimam hanc materiam spectantibus, quum Tu Clariss. Dn heic solidius agis, hisce subsisto, & singulares ingenii dotes, egregiosque in literis profectus impensè Tibi gratulor, & constantiam, quam adversus præsentem novercantis fortunæ tempestatem, quæ præclaros multorum conatus disturbat, exhibuisti, laudo. Devotus à S. Numine contendam suspiriis, velit cœptis Tuis adspirare, & præmio, quod meritus es, beare, quo Patriæ & Ecclesiæ Christi inservire queas, in Tuum commodum, Tuorumq; solatium longè maximum: Vale & fave

Ex Concl. Post. Holm.
d. 3. Martii A. 1710.

Tui officiosissimo
HENR. LANGE.

Högtärade kandidaten
herr Gabriel Wilskman,
disputerande för graden
om det kungliga postväsendet.

Med stor glädje har jag erfarit, att Du ämnar publicera ett märkligt prov på skarpsinne och lärdom, som handlar om det kungliga postväsendet. Har det någonsin funnits någon i särskild grad betydelsefull kunglig verksamhet, så är det denna. Ända från början har därför de högsta styresmännen gjort anspråk på den som en dem förbehållen rätt. Att det är av största vikt att i bästa skick vidmakthålla denna snabba befordran av ärenden och skrivelser såväl inom- som utomlands, därom råder inget tvivel. Och inte utan orsak tar Du, högt ärade herre, nödvändigheten och nyttan av denna verksamhet under övervägande just nu, då kristenheten plågas av krigsgudens skräckinjagande raseri. Enligt folkrätten räknas ju sändebud och de, som i det närmaste likt dem — t. ex. statliga kurirer — reser under statsbeskydd, såsom okränkbara. Och om än fri postgång ofta förvägras i krigstider, vilka som man säger inte vet av någon lag, så överses det i alla fall inte sällan med den. Om inte annat lär oss Belgien det genom sitt exempel. Jag säger nu ej mer om detta, ej heller om mycket annat, som hör till detta höga ämne, eftersom Du, högt ärade herre, så grundligt sysslar med det här. Jag lyckönskar Dig livligt till Dina enastående förståndsgåvor. Jag lovordar Din styrka i nuvarande av ett styvmoderligt öde sända stormiga tider, som bringar så mångas vällovliga uppsåt på skam. Med hängivna suckar ber jag den gudomliga försynen, att den täcktes främja Dina förehavanden och lyckliggöra Dig med den belöning, som Du är värd. Därigenom kommer Du att kunna tjäna fäderneslandet och Christi Kyrka, till gagn för Dig och stor hjälp för de Dina. Farväl och var mig bevågen!

Din tillgivne
Henr. Lange

I Stockholms postkontor den 3 mars år 1710.

I. N. D. N. J. C.

§. I.

Sicut ex evicta naturali hominum æqualitate, mentium harmonia reſultat, idearum & conceptuum unione conſtans; ita mutuo convictu, vigore legum, & amico voluntatum nexu, per reciprocum ſignificandi uſum expreſſo, ſocietas humana pene abſolvitur. Sermonis enim commercium, altera, ſecundum Ciceronem, vitæ regina, ſapientiam magis, an bonitatem Numinis arguat, non facile dixerim; licet, ut res quotidiani uſus, & inde a pueritiæ memoria comes, nobis ſæpe vileſcat. Humano autem genere millies creſcente, intra limites tam arctos ſocietas redigi nequit, ut ſermone, & cum præſentibus ſemper

I.N.D.N.J.C.[1]

§ I

Så visst som själarnas harmoni, yttrande sig i överensstämmelsen i idéer och tankar, härleder sig ur människornas obestridliga, av naturen skapade likhet, lika visst når ett mänskligt samhälle nära nog fulländning genom ständig samlevnad, starka lagar och vänskapligt samförstånd, förmedlat genom ett ömsesidigt uttryckssystem. Ty om förmågan att umgås genom samtal, enligt Cicero livets andra makt, mest är att hänföra till klokhet eller Försynens godhet, kan jag ej så lätt säga. Liksom andra vardagliga ting som följer oss från barndomen ter den sig ofta för oss som något utan värde.

Som människosläktet emellertid förökar sig tusenfaldigt, kan samhället inte sammanhållas inom så trånga gränser, att man alltid kan ha kontakter muntligen och i personlig närvaro. Ty vare sig på grund av nöd eller trångboddhet eller om lusten att lära och se frestar, så är det inte möjligt eller önskvärt att städse dröja kvar i föräldrahemmet och vännernas famntag.

För att då all förbindelse inte skall upphöra mellan de åtskilda och likaså minnet av vännerna blekna i tankar och hjärtan, har det skriftliga meddelandet, den tyste budbäraren och de frånvarandes närvarande tolk, uppfunnits. Det binder med gemensamt band samman dem som är borta från varandra, de må vara skilda av hela jorden. Det talar med tyst tunga och det når fram dit varken rösten kan höras eller foten nå. Om alltså de som är tillsammans använder det muntliga, så använder åter de som är borta från varandra det skrivna ordet. Liksom det muntligt sagda är uttryck för tankarna, så är brev symboler för det muntligt sagda.

De mer civiliserade bland hednafolken ansåg, att skrivkonsten emanerade från gudarna. Men när barbarer, som inte alls kände till denna konst, såg människor från ett land med högre bildning inhämta tankar ur dem tillsända pappersblad, trodde de, slagna av häpnad, att dessa var gudar.

[1] I vår herre Jesu Christi namn.

För att stora statsbildningar skall kunna hållas ihop, förenas mera avsides belägna landsdelar, som är utsatta för fiendeförsåt, med övriga delar genom skriftliga förbindelser. Framstående regenter utforskar omsorgsfullt vad som händer inom och utom riket för att snabbt veta vad som bör göras. De iakttar främmande härskares företag, rörelser och krigsstyrkor. De överväger noga vad som under förhandenvarande omständigheter förefaller hoppfullt eller illavarslande. Detta sker med hjälp av kurirer, utplacerade på visst avstånd sinsemellan, som skall avlösa varandra med största skyndsamhet och riskerar att bli strängt straffade vid minsta försening.

Vad som inom människan är en sinnesupplevelse, när krafterna är slut och andningen försvåras, är på motsvarande sätt inom en stat, när ömsesidig kännedom om nödvändiga åtgärder saknas: ty liksom människans yttre sinnen, vart och ett beläget på sin plats, skyndsamt ger bud om det, som berör kroppens yttre delar, så fortskaffas i statskroppen det som händer på avlägsnare orter, gynnsamt eller ogynnsamt, till statens medelpunkt genom snabba budbärare. Detta sker inte långsamt och avpassat efter ärendets beskaffenhet. Budbärarna är på färd dag som natt. Även med hänsyn härtill ansåg hednafolkens skalder — som inte var så väl bekanta med det gudomliga allvetandet och som behärskades av det bland folket allmänt utbredda föreställningssättet — att gudaskaran inte kunde undvara en så nyttig inrättning. Det är av den anledningen som vi i fortsättningen på åskilliga ställen talar om Mercurius.

Eftersom världens nöd bör lindras genom handelsförbindelserna, utmärkes inte utan orsak köpstäderna med Mercurius' stav på de geografiska kartorna. Växelrätten kan nämligen inte utövas eller handeln blomstra utan ömsesidig skriftlig förbindelse. Sedan emellertid samhället började få den strukturen, att dess olika delar var skilda åt genom avstånd i tid och rum, så har man också alltid på ett eller annat sätt haft förbindelser med de frånvarande. Men till att börja med skickades bud, som framförde meddelandet muntligen. Därför sägs det i mytologiska Eddan, att Mercurius, talarnas skyddsgud, hade gyllene tänder på grund av sin vältalighet.

Under tidens lopp, innan språken ännu fått egna skrivtecken, tycks man ha använt sig av särskilda tecken, som man hade kommit överens om sinsemellan. Denna sed har än i dag inte kommit ur bruk, särskilt bland dem, som begagnar chifferskrift eller blindskrift, för att de, om bortsnappande befaras, må gäcka de läsandes öppna ögon. Våra förfäders hela kunskap, i synnerhet i heliga ting, doldes ju med dunkla antydningar. Judarna trodde att det fanns en särskild kraft, ja liksom en härskarmakt i tecknen. Deras efterapare i många avseenden, egyptierna, undanhöll med

sitt hieroglyfskriftsystem, dvs avbildningar av föremål och djur, för folket de heliga kulthandlingarna, för att dessa ej skulle vanhelgas.

Grekerna kritiserade de mäktigas missgrepp genom mytologiska berättelser och skådespelsintriger. De vågade nämligen inte göra det öppet.

§ II

Låt oss emellertid närmare förbereda oss för vårt ämne.

Judarna var det första folk, som efter syndafloden höjde sitt huvud över Asiens spillror. Av de heliga skrifterna är det fullt klart, att de skrev och skickade brev, och Justinus omtalar, att Harpagos sände den unge Cyrus ett brev, inneslutet i en hare. I dessa fall skedde det emellertid genom speciella sändebud.

Men sådana kurirer, som vi kallar postbud, skall första gången ha förekommit i perserriket. Får man nämligen tro Herodotos, så skall Xerxes, övertygad om grekernas kommande nederlag, ha anordnat ett system av ryttare, växlande dag och natt, från Susa ända till Aten. Dessa kom emellertid på en tid av 48 timmar att bära underrättelse till Persien inte om seger utan om vanära i striden. Och får man tro Xenofon, Brisson och andra, så skall Cyrus inför det kommande fälttåget mot skyterna, 500 år före Christi födelse, ha utforskat genom angarier (ilbud) vad som förekom i riket för att snabbt veta vad som borde göras. Han lät undersöka hur lång väg en häst utan överansträngning snabbast kunde tillryggalägga på en dag och inrättade stallplatser i enlighet härmed. Han befallde, att ilbuden vid äventyr av dödsstraff skulle fullgöra sina åligganden efter bästa förstånd och samvete och att ett nattligt ilbud skulle efterträda det dagliga. På grund härav kallar Suidas dem »angarier i växelbruk». Moreri påstår i sitt lexikon, att det skall ha funnits 111 posteringar mellan Susa och Arkipelagen och Bizzari omtalar, att det ilbud, som i slaget vid Maraton skickades mellan atenarna och spartanerna, skall ha avverkat 1 500 stadier på en natt.

Grekerna nöjde sig med bud, som färdades under dagen. Dessa kallades hemerodromer. En sådan skickades från Aten till Sparta med bön om hjälp mot perserna inför det stundande slaget vid Maraton.

Grekerna kände till bruket av skytale (stavbrev). De som ämnade skriva till den bortavarande hövdingen något, som det inte fick gagna fienden att snappa upp, förberedde sig härför på följande sätt. Av två stavar, som i allt var varandra lika, tog hövdingen den ena och den andra behöll regeringen. När breven skulle skrivas eller läsas lindades de liksom ett band runt staven. Bokstäverna skrevs alltså osammanhängande på papperet, som hade ytterkanterna tätt sammantryckta. Cornelius Nepos berättar, att spartanerna skrev på detta sätt till Pausanias.

Vad romarna beträffar, så skall Sempronius enligt vad Livius omtalar ha färdats med otrolig hastighet från Amfissa till Pella. Han skall därvid ha begagnat sig av hästar, uppställda på särskilda platser. Suetonius förmäler i sin berättelse om Augustus, att denne till en början använde yngre män, som i tur och ordning avlöste varandra, för att snabbare få fram uppgifter från provinserna, men att han senare för samma ändamål stationerade vagnar vid militärvägarna. Enligt Bizzari övergick han till den senare anordningen för att ett och samma sändebud, som titt och tätt hade bytt hästar, skulle såväl skriftligen som muntligen kunna föra fram det, som det självt hade bevittnat.

I långt senare tid — år 807 — sägs Karl den store ha inrättat postgång i Frankrike, Tyskland och Italien. Den skall ha upphört efter hans död.

Innan av myndighet bestämd postgång inrättades i *Tyskland,* drog Hansan en viss försorg om allmän budskickning. Brev skickades också med köpmän, som besökte mässorna i Leipzig och Frankfurt, och med olika länders universitetsstudenter. Men i övrigt kunde de, som saknade medel, skicka försändelser endast med svårighet och osäkerhet.

Om vi nu övergår till vår egen tid, så inrättade Maximilian I med stor omsorg en allmän postgång. Taxis, av italiensk härkomst, erhöll av kejsaren, på grund av sin skicklighet på budskickningsområdet, ärftlig rätt till sysslan som rikets postgeneral. Han blev vidare i fortsättningen rikt försedd med äretitlar och inkomster. Och hans släkt, sysselsatt på samma område, blomstrar i Spanien, Venedig och Rom. En av dem lever för övrigt i dag i Bryssel, sedan han erhållit samma värdighet i det Belgiska riket. När det emellertid gäller de kejserliga arvländerna (Ungern, Österrike och Böhmen), har greve von Paren med ärftlig rätt ledningen av postgången. Om stridigheterna mellan greve de Taxis och landsherrarna, som med hänsyn till sin territorialrätt själva ville ha makt över postväsendet, hänvisas till Hörnick, Accold m fl. Emellertid anses representanten för Mainz, eftersom han är rikets ärkekansler, också vara den allmänna poströrelsens beskyddare.

I *Frankrike* anses postens avkastning som en av statens säkraste inkomstkällor, sedan Louvois lade fram förslag om att posten skulle sammankopplas med statskassan. Om Filip V kommer att behålla sitt spanska rike, blir det samma ordning i det landet, eftersom Taxis har dragit sig tillbaka från sina postbestyr där, sedan han i gengäld fått samma ersättning som han själv gav en gång. Under fredstid skickas emellertid brev från Lyon till Rom genom särskilt bud en eller två gånger i månaden. Det finns också i Paris mindre, vägbesparande postanordningar, så att, om avståndet till postkontoret är alltför långt för några, så påträffar de på

olika ställen slutna lådor. Om brev läggs där, hämtas de till postkontoret av bud, som har anställts för detta ändamål.

Poströrelsen i *Sachsen* går numera med en vinst för statskassan, som är vida större än den var förr. Rörelsen har nämligen ökat med nära två tredjedelar och ger inte föraktliga inkomster. Ty överhetens omsorg ger poströrelsen vind och livskraft, och den allmänna lusten i Europa att brevväxla ger vingar åt företaget och gör det så att säga flygande.

Holland har en fördel framför andra länder. Nästan varenda timme kan nämligen resande vara på färd mellan städerna och samtidigt också brev ombesörjas. Svar på dem kan förväntas inom loppet av några få timmar. Särskilda överenskommelser om postgången består mellan England och Holland. De är fördelaktiga för Holland, men den försiktigheten måste iakttas, att flera brev inte skickas under ett band.

I *England* är, vid sidan av den allmänna postgången, också en mindre postgång i bruk. Den kallas »penny post» och ombesörjs varje timme i London och dess förorter av 300 postbud. Ursprungligen inrättades den av en köpman men överläts senare till hertigen av York. Den garanterar honom 1 800 pund sterling men hopbringar 4 000 åt statskassan. 13 postjakter finns i England. Några av dem används inte på grund av krigsskador. De ersätts emellertid av andra, som av den nu regerande drottningen inretts för Västindien, så att den totala inkomsten av postanordningarna uppgår till 101.101 pund sterling. Detta framgår av »the pres. State of Great Britain», utgiven i London år 1707 av Guy Miege, sid 139, 140, 407.

Konungen av *Preussen* har ordnat postföringen med utmärkt omsorg. För några år sedan blev den kunglige överkammarherren, greve Wartenberg, av konungen utnämnd till högste chef för postanordningarna med ärftlig rätt. Förvisso i det säkra hoppet att efterträda fadern bär hans äldste son ett posthorn vid sidan. I Preussen används också ett slags postanställda, som bär posthornet på ryggen. Gemenligen kallas de »Kuchen-Dragoner». Detta och mycket mer har den ädle herr Helin, aktuarie vid riksarkivet, vänligast lärt mig.

Enligt Olearius är postgången i *Ryssland* framför allt anpassad för att det skall gå snabbt undan. Bönderna håller nämligen på bestämda platser 20 à 30 hästar, som emellertid först på order av tsaren tas i anspråk för körning. De avverkar den 150 mil långa sträckan mellan Moskva och Novgorod på 6 à 7 dagar. De som förestår postställena uppbär emellertid härför 30 rubler om året och är befriade från alla allmänna pålagor.

För några år sedan ordnades en postgång genom *Polen* till Moskva och vice versa. Bristen på rastplatser orsakar emellertid försening. Ty den som på försök startade denna linje använde sina egna hästar ända till Moskva.

§ III

Vad vårt eget dyra fädernesland beträffar, skulle Grekland inte överglänsa det i snillrika män, ej Rom i vapenmakt, om det ägt lika många tillförlitliga hävdatecknare som det skänkt den civiliserade världen tappra män, förebilder i dygd och utmärkta lagar. Ty i lika mån som det, med svärd omgjordat, aldrig ostraffat har angripits med fientlighet, i lika mån har alltid rättrådighet och laglydnad blomstrat. För att emellertid snabbare nå ett resultat, klargjorde vårt land, så snart det över huvud taget var möjligt, sina planer, vilka krävde omfattande förarbete.

Helt visst sedan urminnes tider lyste bergsryggarna av snabbt tända bål, när landning av fientliga flottor befarades eller uppror bröt lös i landet, på ett sätt likartat det som den framstående samhällskännaren Barclay anspelar på om de för Polyarchos ödesdigra eldarna på Sicilien.

De som först varsnade bålet tände genast bål också på sina höjder, tills varningseldar förvånansvärt snabbt spred sig över hela trakten. Dessa vaktbål kallades »Vetar» och blev stadfästade av konung Håkon i Norge. Genom hans förordning hade emellertid strängeligen påbjudits, att ingen genom att utan skäl tända dem fick orsaka oro på trakten. Detta iakttogs ända till äventyrlighet, när konung Eriks av Danmark söner kom seglande med en flotta och likväl inga bål tändes, därför att fartygen ansågs vara kaparskepp. Härom berättas i Håkon Adalstens Saga kap 21, 22.

Våra förfäder kände också till budkavlarna. När vårt folk inför en hotande fiende plötsligt skulle kallas till vapen, lämnades en stav, tre spann lång, till en yngling. Staven hängde i ett snöre, var nedtill försedd med ett särskilt tecken och bränd i spetsen. Ynglingen hade order att genast på en snabb häst eller till fots föra staven till byborna, för att 2 à 3 eller alla, man för man, skulle komma tillsammans på förut bestämd dag, vid straff för de tredskande av gårdarnas brännande eller deras egen hängning, vilket var tillkännagivet genom den hängande och i spetsen brända staven. Ofta bar också staven en bild för vad själva ärendet gällde: ett svärd för krig, ett spjut för mord, ett kors om heliga saker skulle meddelas. Inte så sällan bar den också bilden av en drake, som hade märkts med lika många skåror som det antal bönder (angivna genom sina bomärken), vilka skulle besökas, och det antal män, som skulle kallas, varför också den snillrike Rudbeck i sitt arbete Atlantican erinrar om skaldernas sägen om Kadmos' drake, vars utsådda tänder skall ha frambragt lika många väpnade män. Det fanns nämligen så många skåror inristade på staven som antalet soldater, som skulle uppbådas. Denna sedvänja bibehålls också än i dag, när folk hastigt skall bringas samman till jakter eller andra sammankomster.

Med fog kan hit även räknas de som verkar genom muntliga besked och utan skriftliga dokument. Om dessa saker myllrar fäderneslandets historia, den gamla i lika hög grad som den nya, av otaliga exempel.

I mytologiska Eddan sägs Frigga ha skickat ett sändebud, som, buret på Odens häst, skulle bege sig till Hecate och anhålla om Balders återvändande från underjorden. Hecate sade ja, men på det villkoret, att han friköptes av tårarna från allt, som var på jorden. Så skulle också ha blivit fallet, om han inte hade kvarhållits på grund av en enda jättekvinnas grymhet.

Från sagorna kommer vi till historien.

Norska krönikan berättar, att konung Olav Haraldsson en gång hade skickat Thorar till Island, vilken, när han kom dit på sjunde dagen med Guds och sin konungs hälsning, talade till öns invånare och frågade dem, om de ville hjälpa till i varje ärofullt företag.

Vad fetialerna (i dagligt tal härolderna) beträffar, vilka fordom bar Mercurius' stav vid högtidliga krigsförklaringar, så var deras rättigheter okränkbara för våra förfäder. Så ofta som de skickades ut i vår stats namn för att föra ordet, undervisades de metodiskt om det speciella bruk av ceremonier och klädedräkter, varigenom de reste och återvände med konungslig myndighet och under konungsligt skydd. Och med fetialceremonier krävde våra förfäder jord och vatten.

Grekerna förklarade krig genom att släppa lös en vädur på fiendens område. Romarna skickade en lans, dränkt i blod, och en häroldsstav. I det förra fallet förklarade de krig, i det senare erbjöd de fred. På jämförbart sätt utrustade våra goter härolderna antingen med ett gyllene svärd eller med en sköld och av dem framlades inte bara villkoren för fred eller krig; de sammankallade också krigsmakten. Detta lär oss Snorre i Olav Tryggvasons historia.

Krigsförklaringen hos goterna utlyste också inte bara krig utan även tid och plats för drabbningen, med tillägg tillika av Odens förbannelser och onåd, så som den gamle Gissor yttrade, när han hade skickats hunnerna till mötes: »grammur er ydar Odin», dvs »Oden är gramse på er». Från senare tid må det räcka att framför andra som exempel nämna Nils Lindegren, som senare blev assessor i kungl. Göta hovrätt. När han skulle överlämna drottning Kristinas krigsförklaring (»fejdebrev») till den danske konungen, fick han befallning om, att han, åtföljd av en trumpetare och iklädd häroldsmantel, skulle bära ett scepter i handen. Vid beträdandet av dansk mark skulle han låta blåsa flera gånger i trumpeten. Om han emellertid till äventyrs skulle möta någon, som satte sig till motstånd, skulle han hota med drottningens vrede och vedergällning. Öga mot öga med konungen skulle han dock, lugn och med klar röst, framlägga saken

sålunda: »På grund av att danskarna brutit avtal, stört samfärdseln och konspirerat med fienden, trots upprepad men tillbakavisad varning, vore drottningen tvungen att angripa dem med krig och detta till lands och vatten, varje gång på det sätt som var möjligt. Och då det var väl känt hur stor skada som härav hotade båda rikena, måste hon inför Gud och den kristna världen betyga, att hon ogärna gjorde detta och att vad ont, som kunde komma härav, skulle den danske konungen ha att umgälla.» Sedan detta sagts, skulle han överlämna brevet upphängt på sceptret till konungen. Härom står att läsa i Boeclers berättelse om det svensk-danska kriget.

§ IV

Vad som emellertid är anledningen till att härolder, vilka enligt hävdvunnen ordning ej är beväpnade, i främmande land, ofta till och med fientligt land, inte bara kan utan också bör uppträda utan fruktan samt även handla med viss dristighet och fritt framföra sin härskares rättsanspråk, kan inte vara oförståeligt för den som vet, att ett samhälles bestånd vilar på allas lika förpliktelser och att våld ej får användas i ett läge, där man, genom att på båda partsidorna framföra rättrådiga förslag, eftersträvar det gemensamma bästa. Ty vad skulle i så fall vara skyddat mot övergrepp, om inte det är det, där det rör sig om båda sidornas allmänna bästa? Eljest kunde varken fred eller vapenvila ingås. Ty en fredseller stillestånds förhandling inleds ju inte med syftet att ena parten skall berövas att njuta sin rätt eller att denna rätt skall bli osäker.

Spartanerna härledde från gudarna häroldernas ursprung, emedan dessa var okränkbara, och förbehöll häroldssysslan åt en särskild ätt, härstammande från Agamemnons härold. Denne var så ärad att han upphöjdes till gud. Se härom Gronov.

Också våra förfäder hyste alltid fruktan för att tillfoga härolderna någon skada. Bland annat är detta känt genom ett utmärkt exempel, avseende Gissor. Denne hade tagits till fånga av hunnerna, men släpptes fri utan att ha skadats. Såsom okränkbara ansågs nämligen de, som utan några skymfliga tillmälen förde fredlig talan, ville undanröja båda sidornas olycka och rådslå om fred och krig. Och även om de framförde ett ärende med fientligt innehåll, ansåg man detta vara inte en krigisk utan en civil och fredlig handling.

Denna rätt till okränkbarhet skyddar inte bara härolder och gesanter, vilka är oantastbara enligt folkrätten, utan också sådana andra sändebud och kurirer, som enligt allas gemensamma uppfattning bör vara fredade. I fråga om sådana folk, som ömsesidigt är bundna genom fördrag och avtal om samfärdsel, råder det förvisso inget tvivel om att de som försyndar sig häremot har gjort sig skyldiga till löftesbrott. Men i krigstid brukar ving-

arna klippas på Mercurius, och ingenting är vanligare än att kurirer tillfångatas och helt röjs ur vägen.

Städers belägring för inget säkrare ont med sig än att post- och handelsförbindelserna upphör (det har vårt fädernesland överhövan fått erfara under nu pågående krig), låt vara att man skaffar sig hjälpmedel, inte bara genom nattetid höjda facklor, som på förutbestämt sätt bär budskap till dem, det vederbör, om hunger, brist på krut och vapen eller om andra saker, utan också genom att skicka ut speciellt dresserade duvor, som till de belägrades vänner brukar överbringa brev, fästade vid fötterna, såsom också Happel berättar, att dylika påträffas i vissa österländska städer. Inte utan skäl skulle den misstanken kunna uppkomma, att Odens sändebudskorpar har liknat dessa duvor. Korparna flög ut åt olika håll och återvände med nyheter, som de rapporterade med mänsklig röst. Så var också Oden den mest skicklige i att förleda massan. Han var inte mindre förfaren häri än Mohammed, som lurade de lättrogna med sin duva. Det behövdes ingen slughet för att befästa människornas sinnen i deras vanföreställningar, även om dessa korpar lika väl som Dags sparv, vilken uppspårade nyheter och blev dödad av en bonde, tycks smaka myt och trolldom. Se i Sturlason sid 1 kap 7 och 21. På liknande sätt utsköts enligt Gronov brev, fastbundna vid pilar, bland grekerna.

Men låt oss fortsätta! Naturlig känsla för billighet säger oss, att kurirer ibland kan och bör vara fredade även bland fiender. Det visar också tidernas erfarenhet. Sålunda berättar Hörnick, att budförbindelserna var livliga mellan de kejserliga (tysk-romerska riket) och spanjorerna, när de låg i krig med varandra. Och från senaste tid är det känt, att postgången mellan belgierna och deras fiender fransmännen, vilken bröts vid krigets början, har återupptagits år 1704. I här avsedd bemärkelse säger Servius till Aeneidens 7:e bok 138:e vers: »Liksom ormarna på häroldsstaven glömmer bort sitt gift och kommer till besinning, så lägger fiender bort sitt hat och försonas med varandra.» Men det krävs sannerligen ingen ringa klokskap att med rent samvete stå i förtrolig brevförbindelse med fienden. Från båda sidorna är det i dylikt fall nämligen svårt att förfara så, att ingen av dem ådrar sig beskyllning för trolöshet, när han bemödar sig om att samtidigt vara trofast fäderneslandet och tillmötesgå med upplysningar.

§ V

Frågar vi efter skrivkonstens första tillblivelse, så inträffade denna visserligen inte alltid samtidigt med språkens, men särskilt bland de europeiska överträffar goternas runskrift nästan alla de övriga i ålder. Detta är i första hand tydligt av dess enkelhet. Goterna började nämligen med runan »is» dvs med en stav eller ett enkelt streck (|). Härtill kom sedan

genom enkla drag »knän», som alltefter varierande applikation till staven formades på olika sätt. Emellertid härleder den utmärkt snillrike Rudbeck runan »is» ur ämnet is, vilket, säger han, våra förfäder av det skälet betraktade som det första av alla ämnen, att de inte kunde upptäcka något, som stelnade eller löstes upp lättare. De menade, att runan »is» borde vara skrivtecknens moder, eftersom isen, när den fryser samman, först stelnar med fåror eller raka linjer och därefter med knän och rentav skapar ett fulländat runskrivtecken.

Sedermera har Mercurius (ungefär »Märkesman»), som enligt grekiska och latinska bekännelser anses ha uppfunnit skrivtecknen, uppenbarat sig från Norden och detsamma tycks också staven antyda med dess alltjämt bestående runtecken. Ty endast runor kan uttolkas på Mercurius' stav, eftersom utformningen i övriga språk är till hinders, och inte något annat folk i världen skildrade sina öden i kaduceisk form, dvs i form av två ormar, eller inristade dem på ormarnas skinn. Se härom Atlantican del III. Dessutom var enligt dem som oriktigt hänför goter, slaver, vandaler, franker, dessa alla, till germanskt ursprung, goterna de första som skrev med egna inhemska skrivtecken, medan övriga använde främmande tecken.

Ormarna, som ger det kaduceiska mönstret, är emellertid tecken för den klokhet som är särdeles nödvändig för vår Mercurius. Den krävs nämligen inte bara av den, som skriver, utan i synnerhet av den, som svarar på besvärliga saker, skriftligen delgivna. Därför brukade Seleukos säga enligt Plutarchos: »Om vanliga människor visste hur betungande det är för en konung att författa och läsa skrivelser, skulle de inte lyfta upp kungakronan, kastad för deras fötter.»

Och eftersom vaksamhet och klokhet gagnar våra förehavanden, så förband de gamle med all rätt en gyllene tupp, som bär vingar vid öron och fötter, med Mercurius. Härmed utmålade de dennes raskhet att ta sig an sakerna, hans ihärdighet att genomföra dem och hans snabbhet att ombesörja dem.

Sedan gamla tider ristade emellertid förfäderna på trätavlor, framför allt av bokträ (härav kommer vårt ord »bok» liksom romarnas »liber» — bok — kommer av »liber» i betydelse av bast). Bokträet är nämligen motståndskraftigt vid skrivtecknens skiftande utformning.

Våra förfäder begagnade också trästavar, s k runkavlar, på vilka olika saker kunde ristas in. Sturla befallde sålunda Frothon att fara till Finnmarken och överbringa en stav i konung Snaekollas dotters knä (»komma kefli thessu i knie dottur Kongsens»). När så var gjort, blickade ungmön hit och dit med det ljuvaste leende, medan hon innerligt slöt meddelandet

i sin famn, »thotti allwaent um that sem ae var skorid», dvs helt tillfreds med det som däri var ristat. Se härom Sturlungasagan kap 22.

Slutligen brukade runkalendrar (s k primstavar) inristas dels på stavar, dels på trätavlor, sammanfogade liksom böcker, och på andra inventarier.

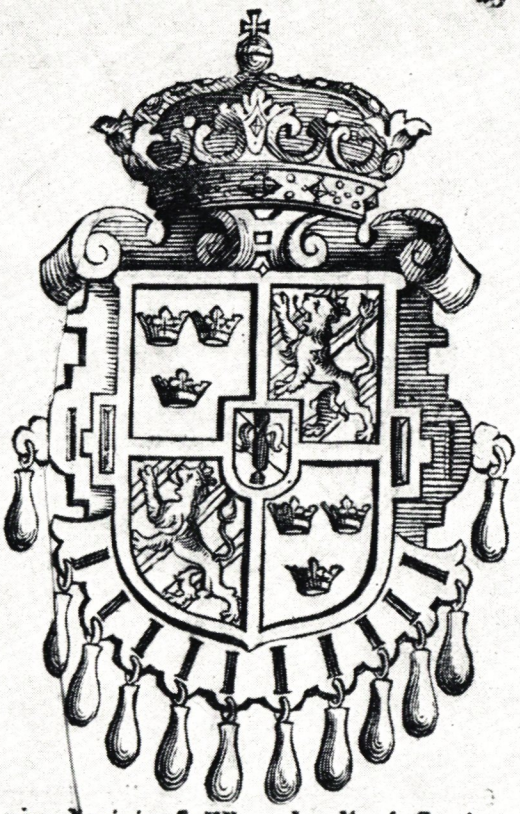
§ VI

Sedan emellertid vårt Scandia blivit bekant utomlands för sin redbarhet och skicklighet på handelsområdet, blev det lika mycket för utlandet som för oss av vikt att ömsesidig postgång inrättades. Denna har också på senare tid utvecklat sig på ett så gynnsamt sätt, att Mercurius inte längre har en styvmor här utan den ömmaste moder. Genom konungarnas trägna omsorg blev det sörjt för, att försening inte skulle vållas av slingrande vägar, floder och sjöar eller alltför tungt transportarbete. »Es ist kein Land in Europa in welchen so gute anstalten darzu solten gemacht werden als eben in Schweden», säger Marperger.

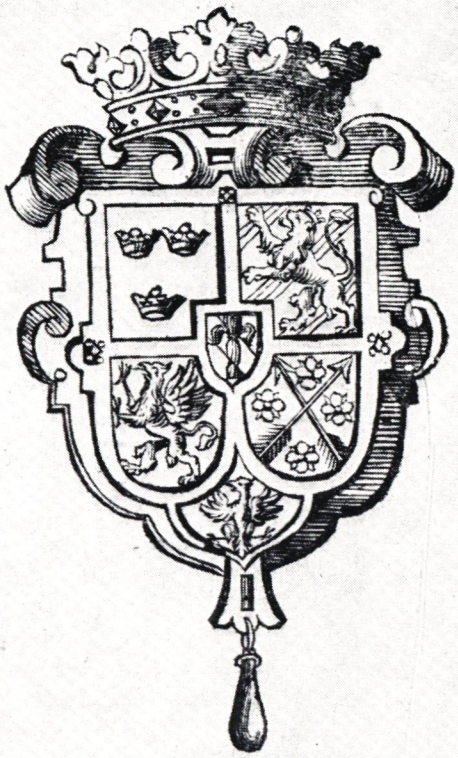
På konung Ladulås' tid, år 1275, när bönderna klagade över, att deras hästar under varje tänkbar förevändning bortfördes med våld av de många vägfarandena, som reste förbi i statens namn eller helt privat, låstes böndernas stall genom konungens beskydd, som vore det med det säkraste lås. Allmänna vägar iordningsställdes och vid dessa inrättades med bestämda mellanrum gästgiverier, så att de resande skulle kunna för rimligt pris vila, köpa mat och leja hästar. På så sätt blev inte bara de, som trafikerade vägarna, befriade från mycket omak, utan bönderna frigjordes också från obilliga besvär. Se härom kunglig akt år 1636. Ty det finns inte något säkrare sätt att förbinda sitt folk genom frikostighet än om man minskar någon del av dess pålagor. Detta kände kejsar Severus väl till, när han på statskassan överflyttade de kostnader för kurirverket, som hade tyngt folket.

Den statliga skriftväxlingen, där den ännu inte var anordnad i samma form som i dag, bedrevs emellertid med bud och brevbärare, utskickade på särskild order. Dessa, som utförde statsärenden, åtnjöt fri förplägnad och färd till häst. I övrigt blev brev, skrivna till konungen av hans tjänste- eller ämbetsmän, budkavlevis fortskaffade genom länsmännen. Vid undansnillning av breven eller försummelse riskerade dessa strängt straff såsom är utsagt i konung Johans skrivelse år 1580.

För att emellertid lättare kunna skilja de kungliga budbärarna från de privata utrustades de kungliga buden med särskilda tecken, som i konung Gustav I:s mandat år 1541 kallas »Bodbyssor» och som ändrades av konung Johan, så att de, för att folket inte skulle förledas, i stället för genom öppna brev med det kungliga sigillet påtryckt skulle göras igen-

niæ, Nericiæ & Wermlandiæ inſignia, cum aperta corona habebant; reliqua autem solo inſigni regni, & coronâ regiâ ſupernè clauſâ, notata erant, quorum uſus

ſus erat, ubi Senatores Regni ad ducem vocabantur, aut nomine publico per regnum iter faciebant: ab utrisq; tot pendebant ſigna, quot equorum concedebatur uſus, prout typus eorum hic cernitur,

kännliga genom särskilda fyrkantiga sigill, intryckta i gult vax. Också dessa avskaffades emellertid år 1584 därför att de missbrukades.

Vad emellertid beträffar själva postvapnen, så var dessa mestadels förgyllda och försedda med det kungliga vapnet. På konung Sigismunds tid, då hertig Karl och rådsherrarna förestod rikets styrelse, var postvapnen av två slag. Hertigens egna postvapen bars av dem som reste enbart i hans eget namn eller i Konungens namn. De bar inte bara riksvapnet utan också, jämte öppen krona, hertigens vapen och vapnen för dennes provinser: Södermanland, Närke och Värmland. De andra postvapnen var däremot enbart försedda med riksvapnet under den slutna kungakronan. Dessa användes, när rådsherrarna kallades till hertigen eller reste genom riket i offentliga angelägenheter. På båda dessa slag av postvapen hängde så många tecken som det antal skjutshästar, vederbörande tilläts ta, såsom deras bild här framträder, delgiven mig, tillsammans med hertig Karls brev år 1595, av den ädle herr sekreteraren Palmskiöld, för vars många bevis under detta arbete på utomordentlig bevågenhet jag erkänner mig stå i tacksamhetsskuld.

§ VII

Då den i sanning vördnadsbjudande konung Gustav Adolf sysselsattes med det tyska kriget, började med synnerlig iver postgång att anordnas och fullkomnas under ledning av hans utomordentlige rikskansler Axel Oxenstierna, vars förtjänster under och efter kriget både om vårt eget fosterland och om Tyskland överstiger all vår framställningskonst. Med hänsyn till den utomlands befintliga krigshären anställdes på riksrådets befallning år 1636 under den mindre gloriösa drottning Kristinas minderårighet bud, stationerade på olika platser, alltså »postbud». Postgången sträckte sig liksom allt fortfarande ända till Hamburg (även om ännu inte någon tysk provins var under svenskt herravälde). Den ombesörjer med lika stor noggrannhet statliga och privata brev. Konungar kan brevväxla om hemliga förhållanden, vänner om förtroliga saker, lärde om gemensamma vetenskapliga studier. I samma säkra säck förenas anklagelse och försvar, öppenhet och slughet, ärligt och trolöst. Brev från fursten och från den simple undersåten fortskaffas med lika omsorg, och så långt ifrån är det, att postbudet självt kan känna till något av säckens hemlighet, att det liksom Bellerofon, Pausanias och andra ibland kan föra med sig sin egen olycka.

Också postkontor med postmästare inrättades i alla större och mindre städer. Av dessa gör sig särskilt det bemärkt, som blomstrar i Stockholm under kanslikollegiets ledning.

Ovan angivet år utnämndes Anders Wechel till postmästare i Stockholm och chef för hela postverksamheten. Som medhjälpare fick han Oluf Jöns-

son, som bemyndigades att resa omkring i provinserna för att ordna postbondeinstitutionen.

Wechel efterträddes av Johan Beijer som högste chef för postverket, senare hovråd. I avtalad ersättning fick denne som arrenderättighet behålla hela överskottet av poströrelsen. Han anses ha varit den förste, som försatt vår Mercurius' lopp i perfekt skick. Därför förde han som adlad också två posthorn i skölden. Han hade herr Klingenberg som medtävlare i företagsamhet. Denne gjorde sig på bästa sätt förtjänt om den danske Mercurius.

År 1654, straxt före abdikationen, bestämde allernådigsta drottning Kristina, att ett av riksråden — på grund av ett sådants högre anseende — skulle vara generalrikspostmästare och först då riksrådet och hovmarskalken herr Wilhelm Taube. Denne erhöll tjänsten mer som ett kungligt ynnestbevis än för att fullgöra ett arbete åt riket och åtnjöt vissa inkomster av den. År 1660 utökade han postlokalerna för flera ledamöter. Av denna anledning kan Stockholms postkontor berömma sig av jämväl en tjänst som kamrerare, som tar emot och granskar räkenskaperna för hela riket. Se härom kunglig akt år 1690. Detta ämbete bekläder nu den ädle herr Skraggensköld liksom också herr Johan Lang, som handlägger de ingående räkenskaperna. Den sistnämnde har gjort sig väl förtjänt om vår Mercurius vid olika beskickningar i provinserna. Hans båda uppdrag vid tyska postbyggnader är mindre kända.

Beijer efterföljdes av sin son, herr Johan Gustav Beijer, en begåvad och lärd man, vilken också åtnjöt pension, sedan han hade lämnat ifrågavarande tjänst.

År 1697 anförtroddes den högsta postala ledningen åt ädelborne herr sekreteraren, sedermera kanslirådet Åkerhielm, nu säll bland de himmelska. I sitt handlande var han dock ständigt beroende av kanslikollegiet. Se härom kunglig akt år 1687.

År 1702 efterträddes denne, jämväl som kansliråd, av ädelborne herr Schmedeman, som dagligen gör utmärkta kompletteringar till sin salig företrädares lysande inrättning så mycket mer som dessutom genom beskickningar, flera gånger å statens vägnar ålagda herr Lang, sådan fördel har vunnits som först som sist avsetts.

Vad Livland beträffar, drog postgången där till en början stora kostnader för staten, men år 1688 förändrades detta så, att den lämnade inte obetydliga inkomster.

Mercurius har sin lust i att färdas så snabbt som knappast någon annan från fäderneslandet till de tyska provinserna så att han förflyttar sig på sex dagar från Stockholm till Hamburg, när han dock tidigare behövde 8 hela dagar mellan Köpenhamn och Hamburg, en sträcka som är bara en

tredjedel av den förra vägen. Ja, där vår Mercurius tar ledigt och en främmande tar vid, förbrukar denne mer tid på att tillryggalägga en tysk mil än vår Mercurius på en svensk, som ändå är halvannan gång längre. När vår vördnadsbjudande konung slagit läger i Sachsen, uppskattade han också mycket, att han inom åtta dagar fick skrivelser från Sverige.

Inte bara för sin snabbhet utan också för sin avkastning gör sig vår Mercurius omtyckt. Postiljonen, som från Pommern styr mot Hamburg enligt på vissa år givet privilegium, skaffar ju statskassan en viss penninginkomst. Dessutom har i fäderneslandets olika provinser inrättats postbönder, som befordrar breven utefter de allmänna vägarna en sträcka av två eller tre mil, allt efter omständigheterna. För att de skall utföra det dem anförtrodda uppdraget efter bästa förstånd och samvete, är de edsvurna. Förutom en årlig ersättning, som skall betalas genom postinspektorerna, har de tillerkänts vissa privilegier och skattefriheter, särskilt från sådana personliga pålagor som kroppsligen tröttar bud eller hästar.

§ VIII

Till en början var det emellertid tillåtet att (för postbefordringen) begagna fotgängare, av vilka två timmar skulle användas på en mil. Dessa avskaffades dock snart därpå genom ett kungligt beslut såsom alltför långsamma och otjänliga, så att uppgiften skall ombesörjas av män eller ynglingar, försedda med kraftiga och spänstiga hästar. Men den tid, som får åtgå för färden och som är anpassad till själva sträckan må, även om svårigheter möter, icke onödigtvis överskridas det allra minsta. Se härom kunglig akt år 1645 § 8. Utan liksom solen, aldrig vilande från arbete, skall postbudet skynda vidare som om det, självt jagande, flydde för något ont, såsom Eddan skämtar över två glupska vargar på tal om den försvinnande solen.

Posthornen är inte bara tecken på kungligt beskydd utan tillkännager också Mercurius' ankomst, så att, när hornet ljuder, det efterföljande postställets postbud skyndar till med sin häst, som dessförinnan stått färdig i en hel timmes tid, tar brevsäcken från den anländande och skyndar bort genast. Se härom kunglig akt år 1682.

När det blåses i hornet också på allmän väg, betyder det, att här nalkas Mercurius, som inte får hindras i sin framfart. På grund härav begåvade Eddasagorna honom med ett horn, kallat Gjallarhornet, vars ljud höres över all världen. Detta för att anspela på hans utomordentligt snabba färd genom riket. Ty om det skulle vara tillåtet för honom att bli försenad och försöka undvika svårigheter, så skulle han inte förtjäna att kallas »offentlig». Inte ens själve den ryktbare Fabius skulle i detta fall vinna gillande genom att söla.

Våra uppdrag är också ofta av sådan beskaffenhet, att redan en enda liten stunds försening kan föra med sig en lång följd av svårigheter, och för närvarande har vi råkat in i tider, då det gäller att så mycket som möjligt komma före och skada följer de senfärdiga, liksom Plinius — när han för en väns räkning framställde en begäran inför Trajanus — ursäktade sin alltför snabba ankomst och tillade som orsak, att den kommer alltför sent som väntar till rätta tiden.

Våra postbud skall enligt kungl. beställning vara »hurtige Bonddrängar», inte senfärdiga eller enfaldiga. Kvinnor får emellertid inte användas i denna syssla, även om man läser, att sådana hos andra ibland skickats i krigstid — dock endast anskrämliga så att de inte är frestande för fienderna.

Också den svenska millängden, hästarnas förträfflighet och uthållighet i loppet, det större antalet hållplatser och de tätare hästbytena ökar värdet av Scandias post i förhållande till andra folk, för vilka motsatsen gäller. Vägnätets mäktighet och ständiga underhåll genom dess tillsynsmän ökar förvisso framkomligheten, vilket verkligen är till inte mindre nytta för postbuden än för andra vägfarande. Och man behöver inte i lag fastställa, att en privatperson skall lämna vägen helt fri när han möter Mercurius, eftersom ju flera fyrspann där kan utan bråk möta och passera varandra.

Ingenstädes reser man heller både till så skäligt pris och på ett så bekvämt sätt som i vårt fosterland. Ty här färdas herremannen billigare än betjänten gör på andra håll.

§ IX

Eftersom rätten till postbefordran är ett regale, så är ingen fri från att betala porto utom de som skriver i konungens och rikets ärenden. (»Fribreven» får dock inte överstiga en viss vikt. Se kunglig akt år 1696.) I annat fall skulle postverket inte kunna bära sig och än mindre tillföra statskassan något, se kunglig akt år 1662, ehuru det inte inrättats för att ge vinst utan till offentlig och enskild nytta.

Även om jag inte säger något om de fastigheter i fråga om vilka ärevördig Majestät konung Karl XI föreskrivit, att de skall användas för postverkets räkning och vara fria från allmänna skatter, se kungl. förordningar s 265, eller om det ganska billiga och rimliga porto, som brevskrivaren betalar för inrikes brev (med de utrikes breven är förhållandet annorlunda), när de inlämnas på postkontoren för att sedan utan någon som helst kostnad utlämnas till adressaten (annorlunda än hos främmande nationer, där breven inte utlämnas från postkontoren annat än om porto erläggs också av mottagaren), inte heller om lönernas fulla utbetalande, se kunglig akt 1700, eller om kostnaderna för vår postgång genom Danmark till Hamburg, så vill jag dock nämna något om rikets postbåtar.

De första av dessa båtar, de som seglar mellan den skånska staden Ystad och Stralsund, tillkom straxt efter slutet av förra danska kriget. Om privilegierna, se kunglig akt år 1691. De som seglar på Livland inrättades år 1686 och de som seglar på Danzig och Königsberg under loppet av nu pågående krig. Men inkomsterna, som dessa seglationer ger, förslår knappast att täcka utgifterna, så att ingen furste sänder ut postbåtar med mindre avans än Sveriges höge konung. Den olägenheten uppvägs emellertid lätt av snabbheten och trafiksäkerheten. Våra postbåtar mankerar mindre ofta än de utländska, inte ens vinter och höst, såvida de inte hindras av is eller snöstorm. Men i England och Holland skördar man stora vinster på postjakterna. Handelsförbindelserna är ju livliga där, mängden stor av skrivande och resande och någon annan förbindelse finns det inte.

Till de postfartyg i vårt land, som här förut har nämnts, kan också läggas de, som för åtskilliga år sedan inrättades mellan Stockholm och Dalarö, liksom också de, som år 1666 inrättades mellan Stockholm och Uppsala av vittberömde herr professorn Olof Rudbeck.

§ X

Rikets postföring sträcker sig inte bortom Hamburg. Den postlinje, som för inte så länge sen gick till Bremen, ligger nere på grund av tidens ondska, till dess det lönar sig att åter öppna den.

På grund av fördrag var fri genomfart tillförsäkrad vårt postbud genom det danska riket fram till Hamburg ända till begynnelsen av det nuvarande, mot oss orättmätigt påbörjade kriget. Denna genomfartsrätt gällde vid riktig tolkning av fördragen två gånger i veckan. Sedan privilegiet utvidgats, gjordes postgången för tids vinnande ridande från att ha varit åkande. Mellan Öresund och Norge medgavs danskarna fri postgång genom våra provinser, dock på det villkoret, att inte några otillbörliga brev transporterades i någondera riktningen, utan postbudet gjorde båda turerna med förseglad brevkista. Varje missbruk från den andra sidan skulle undanröjas. Annars skulle denna förmån indragas. Detta har herr Johan Lang, en man lysande av klokhet och erfarenhet, lärt mig från fördragen mellan de båda rikena.

I fråga om generalguvernementet Bremen-Verden har det synts Kungl. Maj:t lämpligt att anförtro föreståndarskapet över vår Mercurius åt den, som styr den Hannoveranska posten, med förbehåll dock för sig, på grund av territorialrätten, av befogenheten att fritt förfara vid varje tillfälle allt efter sakernas olika beskaffenhet.

Mellan Hamburg och Pommern åker vår postskjuts en gång i veckan. Den är inrättad av privatpersoner på egen vinst och förlust och med rättig-

heten tillerkänd för 20 år. Lübeck, såsom Hansans huvudstad, sörjer i främsta rummet för dess ledning, men som det nu är Hamburg.

Mellan Danzig, Stettin och Hamburg, fram och åter, används vårt eget postbud, som enligt innehållet i § 9 av Westfaliska fredsfördraget skall vara fri från skatter och inte får hindras i sin färd. Till den ändan har Kungl. Maj:t också postdirektorer i Stralsund och Riga, nämligen herrar Rosencreutz och Grön, liksom postkommissarier i Hamburg och Helsingör, nämligen herrar Husvedel och Barkman. Alla dessa är emellertid underställda överpostdirektorn i Stockholm.

Om fri postgång genom Polen har överenskommits mellan den allernådigste svenske konungen och polska staten genom nyligen, år 1705, träffade avtal. Härigenom har inte bara säkerhet medgivits utan också hästbyten på särskilda platser. Emellertid är dessa saker uppskjutna i avbidan på bättre tider.

Det har beslutats, att man här hemma liksom på andra ställen på jorden skall lätta ryttarnas bördor genom att inrätta en postskjuts, som går mellan Ystad och Stockholm, fram och åter, och står i förbindelse med den Hamburgska posten. Genom kungl. brev, givet år 1705 i Ravitza, har denna verksamhet upplåtits på herr Lang och dennes arvingar och kompanjoner på samma sätt som i Pommern. Privilegietiden är 15 år. Hittills har emellertid verksamheten hindrats av de svåra tiderna och de alltför höga kostnaderna.

Härtill kan nämnas en uppgift, som postcheferna har att vinnlägga sig om. På betydelsefulla ställen och i furstarnas slott skall de ha personer, med vilka de brevledes står i förbindelse om allvarliga saker, på ömse håll värda att känna till. Brevväxlingen måste dock ske med omtanke, så att inte staten lider någon skada på grund av alltför stor vänlighet vid skrivandet.

Från början bevakades däremot furstars intressen av medhjälpare, som levde i de utländska slotten. Dessa iakttog i hemlighet, såsom oberoende och inte underkastade någon, allt som förekom och meddelade det skriftligen till sin furste, och detta så mycket lättare som de inte orsakade något att frukta för. Men i senare tider tillåter en furste att utländska sändebud bor på hans slott och övervakar vad som förekommer i hans land. Denna förändring har inte bara skett av artighet, utan också på grund av den större möjligheten att utnyttja den allmänna posten, som förfäderna dock nödgades umbära.

Det som framkommer vid den utrikes brevväxlingen brukar framläggas i veckotidningar (»aviser»). Sådana expedieras för närvarande från kanslikollegiet med utomordentlig samvetsgrannhet och renhet i det inhemska språket genom den ädle herr sekreteraren Bark. Ändamålen med dessa

aviser kan emellertid vara av skilda slag. Bland annat värderas också detta, att ju människor, som inte kan främmande språk, får på sitt eget språk kännedom om världsläget, andra folks skick och politiska förhållanden samt att deras osläckta begär efter nyheter stillas. Ty också folket vill anses sakkunnigt i fråga om det allmännas bästa och underhållas med ett gott och nyttigt diskussionsmaterial.

Det skulle vara ännu mycket mer att säga om Mercurius' förträfflighet i vårt fädernesland, om konungarnas utmärkta anordningar, inrättade för hans nyttjande, men hindrad av knapphet i tid och kraft har jag inte orkat att längre efterlikna honom i snabbhet.

S. D. G.[1]

PERSONALIER

Accold, se Ockel.

Augustus (63 f. Kr.—14 e. Kr.), Roms förste kejsare.

Barclay, Alexander (1475—1552), engelsk satiriker och prästman. Utgav 1509 »The ship of fools».

v. Beijer, Johan (1606—69), svensk postchef 1643—54, 1655—58 och 1662—69. Från 1663 fick B. som »postdirektor» arrendera hela postverket.

v. Beijer, Johan Gustav (1646—1705), svensk postchef 1673—97.

Bizzari, Pietro (1525—86), historiker av italiensk härkomst, som var verksam framför allt i Antwerpen. Utgav 1583 »Persicarum Rerum Historia».

Boecler, Johan Henrik (1611—72), tysk-svensk historiker. Skrev »Historia belli danici annis 1643—45» (tr. 1676).

Brisson, Barnabé (1534—94). Utgav »De regio Persarum principatu libri tres».

Cicero, Marcus Tullius (106—43 f. Kr.), romersk talare, filosof och statsman.

Cornelius Nepos (o. 100—o. 25 f. Kr.), romersk historiker.

Cyrus (d. 529 f. Kr.), konung, grundare av akemenidväldet.

Erik, »konung av Danmark» avser Erik Haraldsson, kallad Blodyx (d. troligen 954), norsk konung. Fördrevs av Håkon Adalstensfostre, som senare föll i strid med Erik Blodyx' söner.

Fabius, Quintus, Maximus Verrucosus Cunctator (d. 203 f. Kr.), romersk konsul och diktator. »Cunctator» betyder »Dröjaren».

[1] Gudi allena äran.

Filip V (1683—1746), spansk konung. Var invecklad i spanska tronföljdskriget 1701—14.

Gronov, Johan Fredrik (1611—71) eller Jacob (1645—1716), holländska språkforskare och historiker.

Happel, Eberhard Werner (1647—90), tysk författare. Bland hans böcker behandlar ett par orientaliska förhållanden.

Haraldsson, Olav (d. 1030), norsk konung.

Harpagos (500-talet f. Kr.), hovman hos mederkonungen Astyages.

Helin, Johan (1679—1753), aktuarie vid riksarkivet.

Herodotos från Halikarnassos (o. 485—425 f. Kr.), grekisk forskare och berättare.

Håkon Adalstensfostre (d. o. 900-talets mitt), norsk konung.

v. Hörnick (e. Hoernigk), Ludov. (d. 1667), kejserligt råd och hovråd i kurfurstendömet Mainz. Utgav »De regali postarum jure» och »Beständige in jure ac facto festbegründete Abfertigung nürnbergischer vermeinter Refutation des kayserliche freye Postwesen, und dessen angehörige Personen betreffend».

Justinus, M. Junianus (200-talet e. Kr.), romersk historiker. Utgav ett utdrag ur Pompejus Trogus' »Historiae Philippicae». Berättelsen om det i haren inneslutna brevet emanerar ursprungligen från Herodotos.

Jönsson, Oluf (d. 1656?), lantpostmästare. Organiserade under resor runt hela riket det svenska postverket.

Karl den store (747—814), fransk och langobardisk konung, romersk kejsare.

Klingenberg, Poul (1615—90), dansk postchef 1653—85.

Livius, Titus (59 f. Kr.—17 e. Kr.), romersk historiker.

Louvois, François Michel Le Tellier (1639—91), fransk statsman. Blev 1668 generalintendent för franska postväsendet.

Magnus Ladulås (d. 1290), svensk konung.

Marperger, Paul-Jacob (1656—1730), polskt hovråd av tysk härkomst. Utgav »Anmerckungen über das Reisen in fremde Länder, dessen Gebrauch und Missbrauch».

Maximilian I (1459—1519), tysk-romersk kejsare.

Moreri, Louis (1643—80), fransk »polygraf». Utgav 1674 »Grand Dictionnaire Historique».

Ockel, Andreas (1658—1718), domstolsassessor och rådsherre i Halle. Tycks 1685 under pseud. Emeran Ackold ha utgivit »Gründlicher Unterricht von dem aus Landes-Fürstlicher Hoheit herspringenden Post-Regal derer Chur- und Fürsten des H. R. R. kürzlich fürgestellt, und Herrn Ludollf von Hörnicks irrigen Meiningen entgegen gesetzet». Utgav 1698 »De regali Postarum jure Electorum principumque Imperii».

Olearius, Adam (o. 1603—71), tysk reseskildrare. Utgav 1647 »Beschreibung der moskovitischen und persischen Reise».

Palmskiöld, Elias (1667—1719), svensk arkivman.

v. Paren (eg. v. Paar), grevlig familj, som — med ärftlig rätt från 1656 — i förläning innehade rätten att driva poströrelsen i de österrikiska arvländerna.

Pausanias (d. 468 f. Kr.), spartansk fältherre.

Plinius, Gajus (62—113 e. Kr.), ståthållare hos romerske kejsaren Trajanus.

Plutarchos (46—120 e. Kr.), grekisk essäist. Utgav »Vitae parallelae».

Rudbeck, Olof (1630—1702), universitetslärare, naturforskare, arkeolog m m. Utgav »Atland eller Manheim» (»Atlantican»).

Schmedeman, Johan (1652—1713), svensk postchef 1702—13, de 3 sista åren på förordnande.

Seleukos (200-talet f. Kr.), konung i Seleukidriket.

Sempronius, Gajus (154—121 f. Kr.), folktribun i Rom.

Septimius Severus (d. 211 e. Kr.), romersk kejsare.

Servius, Marius Honoratus (o. 400 e. Kr.), romersk grammatiker. Utgav en kommentar över Vergilius.

Skraggensköld, Claes (o. 1677—1729), postkamrer 1707—1729.

Sturlason, Snorre (1179—1241), isländsk hävdatecknare.

Suetonius, Gajus (verksam o. 100—125 e. Kr.), latinsk filolog och historiker. Utgav »Vitae Caesarum».

Suidas (troligen 1000-talet e. Kr.), bysantinsk författare, lexikograf.

Taube, Wilhelm (d. 1662), riksråd och hovmarskalk. Generalrikspostmästare 1654—55 och 1658—61.

Taxis, Franz (1459—1517), grundare av det Thurn und Taxiska postväsendet.

Trajanus, Marcus Ulpius (53?—117 e. Kr.), romersk kejsare.

Tryggvason, Olav (d. o. 1000), norsk konung.

Wartenberg, Johan Kasimir Kolbe (1643—1712), tysk riksgreve, överkammarherre.

Wechel, Anders (d. 1637), svensk postchef 1636—37.

Xenofon (o. 430—355 f. Kr.), grekisk militär och författare. Utgav »Kyru paideia», kallat »Cyrupedien».

Xerxes I (d. 465 f. Kr.), konung i akamenidriket.

Åkerhielm, Samuel (1639—1702), svensk postchef 1697—1700.